

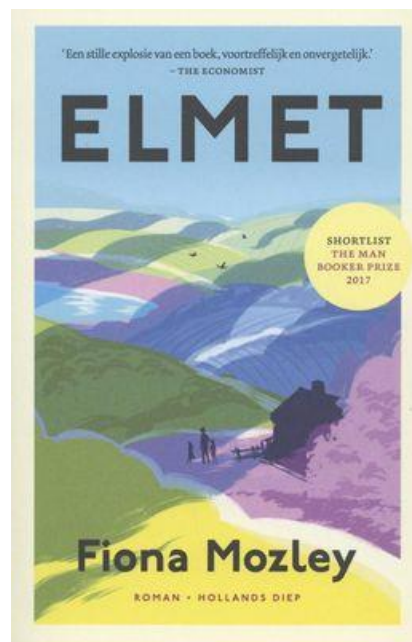
Over *Elmet* van Fiona Mozley
door **Anneke Bok**
Vertalersgeluktournee 2019

Vertalen is de meest diepgaande vorm van lezen.
– Gabriel García Marquez

Een mooi citaat over vertalen van Gabriel García Marquez. Fiona Mozley heeft drie jaar aan deze roman gewerkt. U leest het boek waarschijnlijk in drie dagen uit, want het is mooi en spannend. Maar als vertaler lees en vertaal je maandenlang niet meer dan een paar bladzijden per dag, heel traag en grondig dus, en je kijkt als het ware door een vergrootglas naar de tekst.

Vertalen bestaat uit problemen oplossen, situaties interpreteren, eindeloos puzzelen en brainstormen om tot een resultaat te komen dat het origineel op alle niveaus recht doet. Daarin slagen, dat is vertalersgeluk. Toen dit boek werd genomineerd voor de Europese Literatuurprijs en ik dit praatje ging voorbereiden, was mijn hoofd volkomen blanco. Ik kon me helemaal niet herinneren dat er zich moeilijkheden hadden voorgedaan bij het vertalen. Pas toen ik fragmenten ging herlezen, gingen de sluisen van het geheugen weer open. Dialect, vaktermen uit het boksen, mij onbekende vogeltjes, merkwaardig eten, dichterlijke landschapsbeschrijvingen, treintypes...

Het komt trouwens zelden voor dat het debuut van een jonge auteur wordt genomineerd voor de prestigieuze Booker Prize en ook nog op de shortlist terechtkomt. Maar dat overkwam in 2017 de toen achtentwintigjarige Fiona Mozley met haar roman *Elmet*. Ze had het plan opgevat om in haar vrije tijd voor de lol een western te schrijven. Ze liet zich bij het schrijven leiden door de personages en er kwam een totaal ander boek uit dan haar voor ogen had gestaan. Het valt te classificeren als een *gothic novel*, een roman die wordt gekenmerkt door romantiek, geheimzinnigheid, doodsangst, dreiging en wreedheid, in de traditie van *Woeste hoogte* van Emily Brontë en *Jane Eyre* van Charlotte Brontë, die zich eveneens in Yorkshire afspelen.

Daar bevond zich tot in de zevende eeuw het Keltische koninkrijk Elmet. Yorkshire met zijn uitgestrekte heidevelden en bossen speelt een belangrijke rol in het boek, en dat brengt me meteen op het eerste vertaalprobleem. In de dialogen komt heel af en toe het dialect van Yorkshire voor, dat zich kenmerkt door het inslikken van lettergrepen, een beetje zoals Groningers doen, en door het weglaten van de meeste lidwoorden. ‘If car was seen...’ in plaats van ‘If the car was seen...’ Met dialecten kun je naar mijn mening als vertaler helaas niet veel en dat levert vertalersverdriet op. Maar je kunt Yorkshires niet vervangen door Gronings of Limburgs. Dat weglaten van de lidwoorden heb ik geprobeerd, maar dat leverde een onbedoeld lachwekkend soort Nederlands op.

Even kort iets over het verhaal: om redenen die gaandeweg duidelijk worden trekt een vader zich met zijn opgroeiende zoon en dochter terug uit de wereld. Zonder daar toestemming voor te vragen bouwt hij eigenhandig een huis in een bos dat het eigendom is van een grootgrondbezitter. Er wordt gejaagd, er is een moestuin, en de kinderen gaan niet meer naar school. De vader verdient de kost als prijsvechter, een bokser in het illegale gokcircuit. Maar voor zijn kinderen schept hij een wereld vol onschuld, intimiteit en liefde. Na een conflict met de landeigenaar volgt er een ijzingwekkende ontkenning.

Wat dat boksen betreft: gelukkig heb ik jaren geleden al eens een verhalenbundel over boksen vertaald, en gek genoeg blijken die vaktermen dan toch nog ergens in je werkgeheugen te zitten. De leverstoot, de schijnstoot, de linkse directe, pareren, de slip – dat rolde er allemaal zo weer uit. Dat is klein vertalersgeluk.

Het verhaal wordt vanuit een wisselend perspectief beschreven en er zitten zowel flashbacks als flashforwards in. En die wisselende perspectieven brengen verschillende stijlen met zich mee. Heel dichtelijke beschrijvingen van de natuur, maar ook passages die kort en bondig zijn. Laten we eens zo’n fragment onder de loep nemen:

Farmers shot vermin and we trapped rabbits for food. But not the hare. Not my hare. A dam, she lived with her drove in a nest in the shadow of the tracks. She was hardened to the passing of the trains and when I saw her I saw her alone as if she had crept out of the nest unseen and unheard.

‘We trapped rabbits for food’ vraagt eigenlijk om een vertaling die duidelijk maakt dat er vallen werden gezet om konijnen te vangen, maar dat was eerder in de tekst al

uitgelegd. ‘For food’ betekent letterlijk: om op te eten, en logisch is dat het konijnenvlees voor het avondeten is bedoeld. ‘Wij vingen konijnen voor het avondeten.’

Bij ‘She was hardened to the passing of the trains’ waren er verschillende vertaalmogelijkheden. ‘Gehard tegen’ of ‘bestand tegen’ of ‘gestaald tegen’, bijvoorbeeld, maar ik vond dat die keuzes tot een lelijke zin leidden: gehard tegen de voorbij rijdende treinen. ‘Doof geworden voor’ was ook een mogelijkheid, maar die vond ik te veel alleen op het geluid gericht. Uiteindelijk is de keus gevallen op: ‘Ze trok zich niets meer aan van de passerende treinen.’ En zo is dit fragment in vertaling geworden:

De boeren schoten op ongedierte, en wij vingen konijnen voor het avondeten. Maar niet de haas. Niet mijn haas. Het was een moer en ze had met haar jongen een leger in de schaduw van de spoorbaan. Ze trok zich niets meer aan van de passerende treinen, en wanneer ik haar zag, zag ik haar in haar eentje, alsof ze ongezien en ongehoord was weggeslopen uit haar leger.

Nog een kort fragment over de haas:

When she darted I could barely see her but when she stopped for a moment she was the stillest thing for miles around. Stiller than the oaks and pines. Stiller even than the rocks and pylons. Stiller than the railway tracks.

De herhaling van ‘stiller’ en ‘stillest’ geeft een versterkend effect, dus dat moet gehandhaafd worden. En hoe vertaal je hier ‘still’? Als onbeweeglijk, roerloos of als stil? Of nog een andere variant? Ik heb uiteindelijk gekozen voor ‘stil’, omdat dat woord zowel de afwezigheid van geluid als roerloosheid uitdrukt. Maar los daarvan heeft ‘The stillest thing for miles around’ nog twee problemen in zich: in het Nederlands zou je een haas nooit een ‘ding’ noemen, dat moet dus omzeild worden, en hoewel je gewoonlijk ‘miles’ omrekenet in kilometers, is dat hier niet handig, want te specifiek. Gelukkig kun je ‘mijlen’ ook gebruiken om onbestemde grote afstanden aan te duiden: hij bleef mijlenver achter of ‘een mijl in de wind stinken’. ‘... was ze tot mijlenver in de omgeving het allerstilste. De vertaling wordt dan:

Wanneer ze rondrende, kon ik haar nauwelijks zien, maar wanneer ze even bleef staan, was ze tot mijlenver in de omgeving het allerstilste. Stiller dan de eiken en de dennen. Stiller zelfs dan de rotsen en de hoogspanningsmasten. Stiller dan de spoorbaan.

Tot een van de kenmerken van een *gothic novel* kan de verheerlijking en de romantisering van de natuur behoren. Zelfvoorzienend leven in een bos, vissen, vallen zetten en jagen. Zo ook in dit boek. Ik wil graag eindigen met de beschrijving van een verrassend gerecht.

A man in the village had a merlin and with it he caught too many skylarks to eat alone so gave them to us in exchange for birds that were too big for the merlin to steal. We ate the skylarks on toast, almost whole, with mugs of hot, milky tea.

Een ‘merlin’ is een smelleken. Een tamelijk onbekend woord, maar het blijkt een kleine valk te zijn, en met een getrainde valk kun je jagen. Ik vond ‘smelleken’ een prachtig woord dat ik graag wilde gebruiken, maar heb er bij uitzondering, want dat hoort eigenlijk niet, wel de verduidelijking ‘een kleine valk’ bij gezet, omdat ik de lezer niet met een raadsel wilde opzadelen. En zo klinkt deze passage nu in vertaling:

Een man in het dorp had een smelleken, een kleine valk, waarmee hij meer veldleeuweriken ving dan hij zelf kon eten, en die gaf hij dan aan ons in ruil voor vogels die te groot waren voor het smelleken. De veldleeuwerik aten we op geroosterd brood, bijna in zijn geheel, met een beker thee met melk erbij.